

Atıf: Bezirgan Tanış, B. (2021). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Kadın Emeğinin Görünümleri. *Sosyoloji Dergisi, 41-42, 263-283.*

Derleme Makale / Review Article

COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE KADIN EMEĞİNİN GÖRÜNÜMLERİ

Bengi BEZİRGAN TANIŞ*

Öz

Bu çalışma COVID-19 pandemisi sürecinde daha görünür hâle gelen kadın emeği konusunu ücretli emek ve bakım emeği ekseninde tartışmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önemli noktalarından olan kadınların ücretli ve karşılıksız emeği üzerinde pandemi koşullarının etkilerini incelemektedir. İlk olarak kadınların salgın süresince işgücüne katılımı, toplumsal cinsiyete bağlı gelişen istihdam modelleri ile ekonomilerdeki istihdam açıklarının eşitsiz emek koşullarıyla karşılanması ele alınmaktadır. İkinci olarak ev içi emeğin birincil toplumsal aktörleri olarak görülen kadınların bakım ekonomisinde üstlendikleri roller pandemi dönemine özgü koşullar bağlamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda COVID-19 pandemisi bir yandan ücretli kadın emeği ile bakım emeği üzerindeki baskın ataerkil denetimi bir kez daha gözlemlemek açısından turnusol kâğıdı işlevi üstlenmiştir. Diğer yandan salgın koşulları kapitalizm ile ataerkilliği kendilerine özgü eşitsizlikler yaratan ve farklı etki alanları olan iki ayrı sistem gibi düşünmenin ve bu doğrultuda analiz etmenin yeterli olmayacağını yeniden hatırlatmıştır. Kapitalizm ve ataerkillik krizi olarak da tanımlanabilen COVID-19 pandemisi hem ücretli hem de ücretsiz kadın emeğinin nasıl gözden çıkarılabildiği, değersizleştirildiği ve güvencesiz hale getirildiğini anlamak açısından kapitalist sistem ile ataerkil tahakküm ilişkileri arasındaki iş birliğini açığa çıkarmaktadır. Bu noktalardan hareketle bu çalışma, COVID-19 pandemisi sırasında belirginleşen ve derinleşen toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununa kamusal ve özel alandaki kadın emeğinin konumlandırılışı üzerinden ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 Pandemisi, Ücretli Kadın Emeği, Bakım Emeği, Kapitalizm, Ataerkillik

* Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, bengi.bezirgan@nisantasi.edu.tr; ORCID: 0000-0002-6444-6285

Makale Gönderim Tarihi: 07/09/2021, **Makale Kabul Tarihi:** 28/10/2021

The Displays of Women's Labor During the COVID-19 Pandemic

Abstract

This study discusses the issue of women's labor, which has become more visible during the process of COVID19 pandemic, on the axis of paid labor and care work. It examines the effects of the conditions of pandemic on the paid and unpaid labor of women, which are the important points of gender inequality. First, the participation of women in the workforce during the pandemic is addressed along with the employment models that have developed based on gender and the supply of employment gaps in economies with unequal labor conditions. Second, the roles of women, who are regarded as the primary social actors of domestic labor, in the care economy are examined within the context of pandemic conditions. In this regard, the COVID-19 pandemic, on one hand, has served as a litmus paper to observe once more the dominant patriarchal control over paid women's labor and care labor. On the other hand, the pandemic conditions reminded once again that it would not be sufficient to consider capitalism and patriarchy as two separate systems that create their own inequalities and have different spheres of influence and analyze them accordingly. The COVID-19 pandemic, which is also defined as the crisis of capitalism and patriarchy, reveals the cooperation between the capitalist system and patriarchal domination relations to understand how both paid and unpaid women's labor can be sacrificed, devalued, and made insecure. Based on these points, this study aims to shed light on the problem of gender inequality, which has become evident and deepened during the COVID-19 pandemic, through the positioning of women's labor in the public and private spheres.

Keywords: COVID-19 Pandemic, Paid Women's Labor, Care Labor, Capitalism, Patriarchy

Giriş

2020 yılında küresel bir salgın olarak ortaya çıkan ve hâlen etkisini sürdürmeye devam eden COVID-19 pandemisi yarattığı toplumsal, ekonomik ve politik etkiler sonucunda sadece kamu sağlığı krizi olarak tanımlanabilecek bir durumun ötesine geçmiştir. Pandemi sürecinin bireyler ve toplumlar arasındaki ırk, etnik ve ulusal kimlik, toplumsal sınıf, toplumsal cinsiyet kimliği, gelişmişlik düzeyi gibi önceden var olan eşitsizlikleri nasıl daha fazla belirginleştirdiği ve derinleştirdiği sorusu ön plana çıkmaktadır. Krizler sıklıkla kaynakların eşitsiz dağılımı veya sağlık hizmetlerinin dengesiz dağıtımını gibi yapısal eşitsizlikler olarak tanımlanan (Shuster, 2000'den aktaran: Dodds, Caston Broto, Detterbeck,

Jones, Mamadouh, Ramutsindela, Varsanyi, Wachsmuth ve Woon, 2020, s.289) durumu ortaya çıkarmakta ve bu eşitsizlikler bazı gruplara diğerlerine göre daha fazla zarar vermektedir. Bu açıdan bakıldığında kadınlar hem kamusal hem de özel alanda kriz dönemlerinin açığa çıkardığı eşitsizliklerle daha yoğun bir şekilde başa çıkmak durumunda kalmaktadırlar. Bu çalışmanın çıkış noktası, hâlihazırda önemli bir kültürel, ekonomik ve politik sorun olarak neredeyse her toplumda tartışılmaya devam eden toplumsal cinsiyet eşitsizliği meselesinin önemli bir unsuru olan kadın emeğini pandemi dönemindeki durumu üzerinden ele almaktır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) (2021, s.9)'nün raporuna göre bu süreçte küresel olarak ve tüm bölgelerde ve ülke gelir grupları arasında erkeklerin %3,9 istihdam kaybına karşı kadınların istihdam kaybı %5 olarak gerçekleşmiştir. Ancak işgücüne katılım oranlarındaki uzun zamandır devam eden cinsiyet temelli farklar sebebiyle niceliksel anlamda iş kaybı yaşayan erkek sayısı daha yüksektir. Ayrıca tüm ülkelerde pandeminin yol açtığı kriz sebebiyle kadınların ekonomik olarak işgücü dışında kalma olasılığı erkeklere oranla daha fazladır (ILO, 2021, s.9). Pandemi süreci kadınların hane dışı iş gücüne katılımlarıyla ilgili bu olumsuz tabloya yol açmıştır. Bunun yanında kadınların ev içindeki emeği karantina uygulamaları ile evde kalma direktifleri sonucunda yine toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretildiği alanlardan biri olarak kurulmuştur. Sadece okulların kapanması ve bakım kuruluşlarının hizmetlerindeki aksamalar sebebiyle değil aynı zamanda hastalığa yakalanan ve evde bakıma ihtiyaç duyan insan sayısındaki fazlalık sebebiyle de evde bakım emeğine duyulan ihtiyaç artmıştır (Kabeer, Razavi ve Rodgers, 2021, s. 3). Diğer bir deyişle, COVID-19 pandemisinin kendine özgü önlemleri, uygulamaları ve etkileri mevcut ataerkil ilişkilerle iş birliği yapar hâle gelmiştir. Bu durum ücretli iş ve bakım emeği açısından kadınlar aleyhine işleyen toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve iş bölümü sorunlarını bir kez daha gündeme taşımıştır.

Bu gelişmeler ışığında hükümetlerin pandemiden korunma amaçlı aldıkları kararlar, farklı birçok sektörün uzaktan çalışma modelini benimsemesi ve çok sayıda ülkede uzaktan eğitime geçilmesi özellikle kadınları yeniden sınırları belirlenmiş bir "toplumsal cinsiyet rejimi" * (Connell, 2017) içinde yaşamaya zorlamaktadır. Bundan dolayı kadınlar özelinde pandeminin toplumsal cinsiyet temelli emek süreçlerine etkilerini hane dışında ve içinde incelemek önem kazanmıştır. Özellikle iş gücünü ayakta tutan, yeniden üreten ve aile içinde kadın tarafından sunulan ücretsiz bakım emeği kapitalizmin var olmasını sağlamakla kalmaz; aynı zamanda kayıtlı ekonomi için gerekli alt yapı koşullarını

* Connell (2017, s.182)'a göre "belirli bir kurumdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin etkileşim durumu, o kurumun "toplumsal cinsiyet rejimidir" ve aile, okul, mahalle ve devlet gibi kurumlar ve kuruluşlar kendi toplumsal cinsiyet rejimlerine sahiptirler.

da oluşturur (Boyce Kay, 2020, s.885). Buradan yola çıkarak pandeminin aynı zamanda bir sistemler krizine sebep olduğu düşünülürse, bu çalışma kapitalist sistemin üretim ve yeniden üretim koşullarının kadınlar açısından ne anlama geldiğini ele almaktadır. Bu bağlamda ücretli emekle bakım emeğinin kapitalist sistemin temel dayanaklarından olduğu ön kabulüyle kadın emeğinin pandemi koşullarında nasıl konumlandırıldığını tartışmak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu noktalardan hareketle bu yazıda öncelikle kadınların ücretli emeğinin pandemi koşullarından nasıl olumsuz yönde etkilendiği konusu ele alınacaktır. Takip eden bölümde ücretsiz emeğin birincil aktörleri olarak kadınların bakım ekonomisindeki rolleri üzerinde durulacaktır. Sonuç bölümünde ise yazı boyunca vurgulanan noktaların genel bir değerlendirmesi yapılacak ve tartışılan konular ışığında öneriler sunulacaktır.

Ancak bu belirtilen başlıklar altındaki hususlara geçmeden önce birkaç noktanın altını çizmek faydalı olacaktır. Birincisi, bu yazı devam eden bir sürecin ve yeni normal olarak tanımlanan bir kriz ve/veya dönüşüm hâlinin içinde kaleme alınmıştır. Bu yüzden bütüncül ve eksiksiz bir analiz sunma becerisinden yoksun kalmaya mahkûm olmakla birlikte, sadece pandeminin çok boyutlu etkilerinden birinin belli bir kesitini inceleme çabasıdır. İkincisi, pandemi aslında toplumsal cinsiyet eşitsizliği meselesini genellemeler aracılığıyla ele almanın yanıltıcı olduğunu bir kez daha göstermiştir. Çünkü Butler (1999, aktaran: Frontoni, 2020, s.130)'ın da ifade ettiği gibi kadınlar her ne kadar ortak sorunlara sahip olsalar da birbirlerinden son derece farklıdırlar ve bütün bir kategori olarak düşünülemezler. Bu anlamda pandemi, ev dışında çalışmaya devam etmek zorunda kalan kadınları, çalışmayan kadınları, uzaktan çalışabilen ya da çalışması gereken ve ev hizmetlisi/işçisi olarak çalışan kadınları çok farklı şekillerde etkilemiştir (Frontoni, 2020, s.130). Bu farklılıklara şüphesiz ki göçmen ve mülteci kadınların ve/veya ırk ve etnik ayrımcılığına maruz kalan kadınların deneyimlerini de katmak gereklidir. Fakat bu çalışma kadınların pandemi sürecinde yaygın olarak karşılaştıkları ve/veya maruz kaldıkları toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere işgücü piyasası ve bakım emeği ekseninde odaklanmaktadır. Diğer bir deyişle farklı yapısal koşullar ile eşitsizlikleri de hesaba katan kesişimsel bir yaklaşıma yeterince yer verememektedir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet temelli şiddet bu süreçte uluslar ötesi bir karakter kazanmış ve bu durum "gölge pandemi" (UN Women, 2020a) olarak da tanımlanmıştır ancak bu yapısal sorun bu yazının kapsamı dışındadır. Son olarak bu çalışma toplumsal cinsiyet eşitsizliğini merkezine alsa da farklı cinsel yönelimlere dair bir inceleme içermemektedir. Bu noktaları göz önünde bulundurarak bu yazı COVID-19 pandemisi sürecinde toplumsal cinsiyet dayalı eşitsizlik durumlarını kadın emeği bağlamında

tartışmaya açmayı ve bu sorunları da merkezine alan toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama adına uygulanacak politikalara dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Pandemi Döneminde Ücretli Kadın Emeği

Covid-19 pandemisinin yol açtığı çok katmanlı etkileri gözlemek küresel ölçekte bir toplumsal gerçeklik hâline gelmiş olsa da bu etkilerin hangi koşullar altında deneyimlendiği sorusu özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda kendisini göstermektedir. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) (2020b)'nin salgının kadınlar üzerindeki farklı etkilerine dikkat çektiği raporunda belirtildiği gibi sağlıktan ekonomiye, güvenlikten sosyal korumaya kadar her alanda bu etkiler kadınlar ve kız çocukları için sadece cinsiyetleri nedeniyle daha şiddetli hâle gelmektedir. Daha da önemlisi “pandeminin bileşik ekonomik etkileri genellikle daha az kazanan, daha az birikim yapan, güvencesiz işlerde çalışan veya yoksulluğa yakın yaşayan kadınlar ve kız çocuklar tarafından hissedilmektedir” (UN Women, 2020b, s.2). Kadınların içinde buldukları ekonomik güvencesizlik durumunun pandemi dönemiyle beraber daha da derinleştiğini ve belirginleştiğini iddia etmek yerinde olacaktır. Tarihsel olarak bakıldığında her ne kadar kadınların iş gücüne katılımı konusunda gelişmeler gözlenmiş olsa da emek piyasasındaki konumları açısından erkeklere göre hâlâ dezavantajlı durumdadırlar. Toplumsal cinsiyete bağlı gelişen istihdam modelleri ile farklı gelişmişlik düzeylerindeki ekonomilerdeki istihdam açıklarının eşitsiz emek koşullarıyla karşılanmaya çalışılması bu duruma yol açan sebepler olarak düşünülebilir. COVID-19 krizi bağlamında da endişe uyandıran durum şudur ki toplumsal cinsiyete dayalı istihdam açıkları, iş kaybına karşı kadınları erkeklerden daha fazla savunmasız bırakmaktadır; kadınların işgücü piyasasındaki görece daha düşük kabul edilen konumları onları daha fazla korunmasız yaparak işten çıkartılmalarını daha kolay hâle getirmektedir. Özellikle birçok gelişmekte olan ülkede ve ekonomide, çoğunlukla kayıt dışı olan ve temel sosyal veya yasal koruma ve istihdam haklarından yoksun olan, kayıt dışı istihdam biçiminde çalışmaya devam eden kadınlar için bu kaygılar daha belirgindir (OECD, 2020, s.6). Bunlara ek olarak pandemiden kaynaklı ekonomik durgunluk bilhassa kadınların daha yoğun olarak çalıştığı hava ulaşımı, turizm, perakende faaliyetleri, konaklama hizmetleri, yeme-içme hizmeti gibi seyahate ve müşterilerle fiziksel etkileşime dayalı sektörleri etkilemektedir (a.g.e., s.7). Bu durum kadınlar için istihdam olanaklarının azalmasına neden olup, işsizlik sorunu ile karşılaşma riskini ortaya çıkarmaktadır. Bahsi geçen riskler aynı zamanda “pandemi, son birkaç on yılda kadınların güvenli istihdam, bağımsız gelir ve erkeklere ekonomik bağımlılığın azalması açısından elde ettiği kazanımları potansiyel olarak geri çekebilir” (Malghan ve Swaminathan, 2020, s.4) iddiasını da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda tarih boyunca farklı coğrafyalarda

kendine yer açmış olan kadın hareketlerinin toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü, toplumsal roller ve önyargılar için farklı düzlemlerde verdiği mücadelelerin pandemi yüzünden sekteye uğrama ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Ancak tarihsel bir perspektiften bakınca ekonomik kriz olarak da kabul edilen bu salgın toplumsal cinsiyet eşitliği meselesi açısından farklı sonuçlar doğurabilecek bir sürece de işaret etmektedir. Yirminci yüzyılda yaşanan ekonomik krizlerde bir yandan toplumsal cinsiyet eşitliğinin artışına tanıklık edilmiştir çünkü kadınlar iş gücü arzının rezervi olarak kullanılmışlar ve emek piyasasında boşalan yerleri doldurmak üzere bu alana davet edilmişlerdir. Yirminci yüzyılın başlarında Sovyetler Birliği'ndeki kadın özgürleşmesinin sanayileşme için gerekli emek talebiyle gerçekleşmesi, İkinci Dünya Savaşı'nın savaş sonrası yıllarında kadınların Avrupa'daki fabrika ve tesislerdeki işlere yerleştirilmesi (Acemoğlu, Autor ve Lyle, 2004'ten aktaran: Kalabikhina, 2020, s.113) ve aynı yüzyılın son on yılında Güneydoğu Asya'nın gelişmekte olan ekonomilerinde kadın emeğinin ekonomik büyümenin anahtarı olması bu anlamda örnek olarak verilebilir. Öte yandan, krizde kadınlar iş gücünün azaltılması için yedek işgücü görevi üstlenmekte ve işsizler saflarına katılabilmekte (Khotkina, 1998'den aktaran: Kalabikhina, 2020, s.113-114) ya da Rusya işgücü piyasasının krizlere verdiği tepkide olduğu gibi kadınlar gelir krizi yüzünden daha fazla kaybetseler bile bir işe devam etmek için ücretlerinin düşürülmesini kabul edebilmektedirler (Kalabikhina, 2020, s.114). Diğer bir deyişle, kadın emeği, piyasanın koşullarına bağlı olarak daha görünür olabilmekte ve talep görür hâle gelebilmekte ama bu her durumda emeğin karşılığının alınması anlamına gelmemektedir. Ayrıca kadın emeği, kriz anlarında devreye girebilecek alternatif bir ekonomik kalkınma planının önemli bir parçası olarak da görülebilmektedir. Bu bağlamda kadınların artan istihdam payını tanımlayan emeğin kadınlaşması kavramı önem kazanmaktadır (Beneria, Berik ve Floro, 2016, s.121). İhracat üretimi, hizmetler, taşeronluk ve ticari tarım gibi faaliyetlerin büyümesiyle bağlantılı olan bu eğilim hem emeğin sağlayıcıları olarak kadınları hem de çalışma koşullarının kötüleşmesini çift anlamlı ifade ederek emeğin feminizasyonu olarak açıklanmaktadır (Standing, 1989;1999'dan aktaran: Beneria vd., 2016, s.121). Bu durum kadınların iş gücü piyasasına dahil olarak özgürleşmelerinin önünü açacak bir gelişme olarak düşünülse de burada esas üzerinde durulması gereken nokta erkeklerle aynı ya da benzer emek koşullarını paylaşamamalarıdır. Var olan ekonomik sistem içerisinde sunulan emeğin değersizleştirilmesi, vasıfsız hâle getirilmesi ve sömürülmesi iş gücü piyasası içinde yer alanlar için şüphesiz ki ortak bir durumdur. Ancak 1970'lerin sonlarından bu yana, artan sayıdaki kadının ücretli istihdama katılması yönündeki küresel eğilim, hem büyüyen sektörlerde kadın emeğine yönelik artan talebin hem

de ailelerinin geçimini güvence altına almaları için kadınlar üzerindeki baskıların sonucu olarak yorumlanmaktadır (Beneria vd., 2016, s.121). Özellikle neo-liberal politikalar tarafından teşvik edilen işgücü piyasası esnekliği, istihdam ve gelir güvencesizliği ile sonuçlanmıştır. Bu durum da istihdamın geçici, sözleşmeli çalışma ve ev eksenli çalışma biçimindeki kayıt-dışılaştırılmasının önünü açmış ve böylece kadın çalışanlara yönelik talebin artması kaçınılmaz hâle gelmiştir (Beneria vd., 2016, s.121). Fakat kadın emeğini farklı kılan, özellikle ekonomik gerileme dönemleri gibi kriz zamanlarında iş güvencesizliğinin daha da artması ve sermayenin ayakta durabilmesi için gözden çıkarılacak öncelikli emek türü olarak kabul edilmesidir.

COVID-19 salgınının neden olduğu küresel boyuttaki ekonomik gerilemeye bakıldığında, Alon, Doepke, Olmstead-Rumsey ve Tertilt (2020a)'e göre olağan yani alışılabilir ekonomik durgunluklardan farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Örneğin 2008'deki ekonomik gerileme dönemi imalat ve inşaat gibi daha çok erkek istihdamının fazla olduğu sektörlerde iş kayıplarına yol açarken, mevcut kriz perakende, yeme-içme sektörü ve konaklama sektörü gibi kadın istihdam payının yüksek olduğu hizmet sektörü meslekleri üzerinde büyük bir etki yaratmış ve kadınların daha fazla iş kaybı yaşamasına neden olmuştur (Alon vd., 2020a, s.1; Wenham, Smith ve Morgan, 2020). Bu durumda, halihazırdaki ekonomik gerilemeye dair temel ayrıştırıcı, bu süreçten en fazla hangi sektörlerin etkileneceğidir. Bu sektörlerin belirlenmesinde Alon vd. (2020a) iki etmenin rol oynadığını ileri sürmektedir. Birincisi, sektörün üretimine yönelik talebin evden verilen siparişlerden etkilenip etkilenmediğidir (örneğin, eczaneler ve marketler gibi "hayati" kabul edilen sektörler üzerinde hiçbir etkisi yokken seyahat ve konaklama gibi sektörlerin üzerinde olumsuz etkinin olması). İkincisi ise sektördeki işin yapısının evden çalışmaya olanak verip vermediğidir (örneğin, yüksek öğrenim ve hizmet işletmelerine kıyasla imalat üzerinde daha büyük bir etkinin olması) (Alon vd., 2020a, s.7). Sonuç olarak, evden çalışabilme ve hayati işlerde çalışma durumuna bağlı olarak pandemi döneminde kadın istihdamının daha fazla zarar göreceğine dair göstergeler vardır. Daha da önemlisi, kadınların ve erkeklerin mevcut meslekleri açısından krize maruz kalma durumları benzer olsa bile, bu yine de istihdam olanaklarının erkeklere çok daha fazla sunulduğu diğer ekonomik durgunluk dönemlerinden bir sapma anlamına gelmektedir (Alon vd., 2020a, s.10). Bu analizler, sektör bazlı iş kaybının kadınlar aleyhine olmasının pandemi kaynaklı ekonomik gerilemeyi özgün kılan gelişmelerden birisi olduğunu göstermektedir. Ancak burada hatırlanması gereken nokta, kadın istihdamının yoğunlaştığı ve pandeminin etkilerini en yoğun deneyimleyen iş kollarının kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerine paralel giden mesleki cinsiyet ayrımcılığından bağımsız düşünülemezdir.

Toplumsal cinsiyet normları kadın egemen birçok mesleğe devamlı olarak gerçek değerinden daha az değer atfederek kimin ve neyin değerli olduğunu tanımlamakta (King, Hewitt, Crammond, Sutherland, Maheen ve Kavanagh, 2020, s.80) ve böylece toplumsal cinsiyet temelli bir emek hiyerarşisi yaratılmaktadır. Kapitalist sistem açısından ücretli emek hiyerarşisi içinde kadın emeği çoğu zaman belli iş kollarında nitelikli emek olarak görülmediğinden ya da var olamadığından kadınlar piyasada görece daha alt kademelerde konumlanabilmektedir. Kadınlar ağırlıklı olarak “düşük beceri gerektiren işler olarak görülen hizmet sektörü işleri ve ihracata dönük, emek yoğun, düşük teknoloji ve makineleşme içeren üretim sektörleri”nde (Yücel, 2020, s. 90) çalışmaktadırlar. COVID-19 pandemisinin işgücü piyasası üzerindeki etkilerine odaklanan araştırmalara bakıldığında üç temel sonuç ortaya çıkmaktadır. Birincisi, yüz yüze etkileşimin ağırlıklı olması gibi, mesleklere özgü özellikler pandemi sırasındaki cinsiyetler arasındaki işsizlik farkının bir ölçüde sebebi olarak görülmektedir (Ham, 2021, s.135). Kadınların etkileşimli işler gerektiren mesleklerde yoğunlaşması örneğin Amerika Birleşik Devletleri’ndeki toplam işsizlik açığının yüzde 12,2’sini açıklamaktadır (Monteno, Jigang, Rojas, Schmutte, Simon, Weinberg ve Wing, 2020’den aktaran: Ham, 2021, s.135). İkincisi, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri ve Güney Kore gibi farklı ülkelerde yapılan araştırmalara göre genç, daha az eğitilmiş ve geçici veya yarı-zamanlı işlerde çalışanlar gibi savunmasız durumdaki bireylerin pandemiyle ortaya çıkan ekonomik durgunluktan etkilenme olasılığı daha yüksektir. Buna göre pandemi sırasında kadınların işlerini kaybetme veya ücretli çalışma saatlerinin azalması riskinin daha yüksek olması onların iş durumlarıyla ve görece düşük beşerî sermayeleriyle açıklanmaktadır (Ham, 2021, s. 135-136). Üçüncüsü, okullar ve kreşler gibi bakım sağlayan resmî kurumlar karantina döneminde kapalı olduğundan evde bakım görevleri çalışanların bilhassa çocuk sahibi kadınların işgücü piyasasına katılımlarını negatif yönde etkilemiştir. (a.g.e., s. 136). Özellikle kadınların çocuklarla kurduğu ilişki onların yarı zamanlı çalışmaya geçişlerini (Cowan 2020’den aktaran: Ham, 2021, s.136), ücretli çalışma saatlerinin azalmasını (Collins vd. 2020’den aktaran: Ham, 2021, s.136) ve işsizlik sorunlarını (Montenovo vd. 2020’den aktaran: Ham, 2021, s.136) belirlemektedir. Bu açıklamalar göstermektedir ki COVID-19 pandemisinin kadın istihdamı aleyhine yol açtığı durumlar, işgücü piyasasındaki mesleki cinsiyet ayrımı, yeterince yatırım yapılmamış beşerî sermaye ile anneliğe ilişkin istihdam ve ücret durumları gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini etkileyen mevcut faktörlerle uyum içindedir (a.g.e., s.136).

Alon, Doepke, Olmstead-Rumsey ve Tertilt (2020b) tarafından yapılan niceliksel araştırmaya göre pandeminin getirdiği ekonomik durgunluk, çalışma

saatlerini azaltmak durumunda kalan ya da işgücünden tamamen ayrılan kadınların niteliklerinin değerini düşürmekte ve cinsiyete dayalı gelir farklılığı sorununu pekiştirmektedir. Olağan ekonomik durgunlukların cinsiyetler arası gelir eşitsizliğini iki puan azalttığı gözlemlenirken, pandemi durgunluğunun ise bu durumu beş puan artırdığı tespit edilmiştir (Alon vd., 2020b, s.4). Ancak pandeminin sonucu olarak bir kez daha ortaya konan bu çarpıcı gelir adaletsizliği durumu rekabetçi emek piyasasının kadınlardan nasıl ucuz emek sağlayıcıları olarak faydalandığına da ışık tutmaktadır. Özellikle yarı zamanlı, geçici ve güvencesiz işlerde çalışan kadınlar düşük maliyetli iş gücü olarak görünürde esnek ama sömürüye daha açık çalışma düzenlemelerinde yer almaya zorlanmaktadır. Bu bağlamda esnek çalışma pandemiyi beraber kadınlara çalışma hayatlarıyla ev içi sorumluluklarını dengelemeleri konusunda bir alan açmış gibi durmaktadır; hatta toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada etkili bir yol olarak da sunulabilmektedir. Fakat toplumsal cinsiyet rolleri ve sorumluluklarına dair geleneksel ve normatif düşüncelerin ve tutumların korunduğu toplumlarda esnek çalışma düzenlemeleri işgücü piyasalarında ve hanelerde toplumsal cinsiyet rollerini geleneksel hâle getirmektedir (Chung ve van der Lippe, 2020, s.366). Diğer bir deyişle, istihdam sunanların devletle yaptığı iş birliği sonucu gerçekleştirilen bu çalışma modeli, kadınlara temelde hem kamusal hem de özel alanda konumlarını ve sorumluluklarını “hatırlatan” bir uygulamaya dönüşmüştür. Bu açıdan bakıldığında, kadınlar serbest piyasa ekonomisinin şartları içinde artı değer üretimine erkek istihdamına denk olabilecek şekilde katkı sunar hâledirler. Fakat salgın sürecinin de bir kez daha açığa çıkardığı gibi toplumsal cinsiyete dayalı gelir eşitsizliği, kriz anlarında sermaye birikimi açısından daha kârlı ve kullanışlı hâle gelebilmektedir. Bu ekonomik ortam kuşkusuz kadınların uzun vadede iş gücüne katılım, işten çıkarılma ve işten ayrılma eğilimlerini etkileyecektir. Ama daha da önemlisi kadınların sunduğu ücretli emeğe atfedilen değer iş gücü piyasasındaki egemen ataerkil ilişkilerden, kurumlardan ve zihniyetlerden bağımsız düşünülmemeyeceğinin salgın dönemiyle birlikte yeniden anlaşılmasıdır. Diğer bir ifadeyle, ücretli kadın emeğinden hangi iş dallarında hangi koşullar altında faydalanılacağı, bu emeğin hangi sektörlerin dışında bırakılacağı ile bu emek türünün piyasadaki karşılığı ve ona piyasa tarafından biçilen değer baskın cinsiyetçi karar alma ve uygulama mekanizmalarıyla birlikte hareket etmektedir.

Bunlarla bağlantılı olarak COVID-19 süreci ücretli kadın emeği üzerindeki baskın ataerkil denetimi bir kez daha gözlemlemek açısından da turnusol kâğıdı işlevini üstlenmektedir. “Ataerkillik erkeklerin kadınlara hükmettiği, onları sindirdiği ve sömürdüğü bir toplumsal yapılar ve uygulamalar sistemi” (Walby, 1990, s. 20) kavramsallaştırmasından yola çıkarak, Walby (1990) ataerkilliğin altı

yapıdan oluştuğunu ileri sürer. Walby (1990, s.53)'e göre bu yapılardan birini de ücretli işin içindeki ataerkil ilişkiler oluşturmaktadır ve ayrımcılık ile dışlama ücretli işte istihdam edilen kadınlara yönelik iki ayrı ataerkil strateji olarak ele alınmalıdır. Dışlama stratejisi kadınların bir istihdam alanına veya bütün ücretli istihdama erişimini tamamen engelleme amacı güderken, ayrımcılık stratejisi kadınların işini erkeklerin işinden ayıran ve ücret ile statüye yönelik kadınları erkeklerin altında derecelendiren bir stratejidir (Walby, 1990, s.53). Bu perspektiften bakınca salgın dönemi, bir yandan ekonomik sistemler içinde her iki ataerkil stratejinin de kendine nasıl yer bulduğunu gözler önüne sermektedir. Diğer yandan bu süreç ataerkil stratejilerin etkin bir şekilde harekete geçirildiği hatta meşrulaştırılmaya çalışıldığı bir istihdam anlayışını beslemektedir. Walby (1990, s.24)'nin düşüncesine göre ataerkillik iki farklı iktidar alanı olarak özel ve kamusal alanda biçimlenmektedir. Buna göre özel ataerkillik, kadınların sindirilmesinin ana alanı olarak ev içi üretimle ilgiliyken, kamusal ataerkillik, çoğunlukla istihdam ve devlet gibi kamuya dayalı alanlarla ilişkilidir. Kadın emeğine el konulması özel ataerkillikte hane halkı içindeki aile reisi tarafından bireysel olarak gerçekleşirken, kamusal formda daha çok kolektif bir el koyma hâlinindedir. Bu bakış açısından değerlendirildiğinde pandemi sürecinde kadın istihdamının hem niceliksel olarak azalması hem de niteliksel olarak daha korunmasız hâle gelmesi, kamusal ataerkilliğin kadınların önüne çıkarmaya devam ettiği engeller olarak yorumlanabilir. Özellikle ekonomik olarak güçlenme ve özgürleşme eğilimlerine karşıt olarak bu süreçte kadın emeğinin değersizleştirilmesinde ve sömürülmesinde kamusal ataerkilliğin eşlik ettiği cinsiyetçi istihdam yaklaşımları da dikkat çekici roller üstlenmektedir. Bütün bu açıklamalar göz önüne alındığında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kesişim noktası olarak ücretli ve ücretsiz emeğin koşullarını belirleyen ev içi üretim ilişkileri bir kez daha tartışmaya açılmalıdır. Sonraki bölüm kadın emeğini pandemi döneminde hane içi bakım ekonomisi dinamikleri açısından incelemeye çalışacaktır.

Bakım Emeği Perspektifinden Pandemi

2020'de başlayan COVID-19 pandemisi nedeniyle kapitalist sistemin kendini idame ettirebilmesinde ücretli emek kadar pay sahibi olan ev içi emeği görmezden gelmek mümkün değildir çünkü bu salgın sadece bir sağlık krizi değil aynı zamanda "bir kapitalizm ve ataerkillik krizi" (Ceuterick, 2020, s.897) olarak nitelendirilmektedir. COVID-19 krizi insanları eşit bir düzlemde buluşturmak yerine, ülkeler arasındaki, işverenler ile çalışanlar arasındaki ve cinsiyetler arasındaki farklılıkları ve eşitsizlikleri daha da görünür kılmıştır. Öte yandan kapitalizm ve ataerkillik krizi olarak da tanımlanan bu kriz, ücretli emek alanı olarak görülen mesleki alanı ücretsiz emeğin geleneksel alanı olan ev içi alana taşıyarak kapitalizmin ve ataerkilliğin yapısal eşitsizliklerini vurgulamıştır. Ayrıca

pandemi sürecinde bu iki emek türünün ev içi mekânda eşzamanlı varlığı, ev ve bakım işlerinin yeniden üretim emeği olarak ve toplumsal refah ve kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olarak görünürlüğüne sağlamıştır (Ceuterick, 2020, s.898). Diğer bir deyişle, salgın koşulları kapitalizm ile ataerkilliği kendilerine özgü eşitsizlikler yaratan ve farklı etki alanları olan iki ayrı sistem gibi düşünmenin ve bu doğrultuda analiz etmenin kısıtlı bir kavrayışa sebep olabileceğini yeniden hatırlatmıştır. Özellikle kadın emeğinden faydalanılması bağlamında bu koşullar kapitalizm ile ataerkilliğin iş birliğini gözlemleme olanağı sağlamıştır. Ekonomik durgunluk dönemi de dahil olmak üzere toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin yeniden üretimi konusunda birbirlerini beslemeye devam etmektedirler. Bu anlamda ikisi arasındaki etkileşim pandemi döneminde artarak hem iş hayatında hem de ev içinde kadın emeğinin değersizleştirilmesini ve sömürülmesini daha görünür kılmıştır. Kapitalizm ile ataerkilliği bir araya getirerek kapitalist toplumlardaki kadının konumunu çözümleyen Hartmann (1979)'ın ufuk açıcı çalışmasındaki "Kadın emeğinden kim faydalanır?" sorusunu bu sebeple yeniden hatırlamakta fayda vardır. Bu soruyu "elbette kapitalistler ama aynı zamanda kocalar ve babalar olarak evde kişiye özel hizmetler alan erkekler" (Hartmann, 1979, s.6) olarak cevaplaması ise erkeklerin de kadın emek gücünden kapitalist sistemin sağladığı kadar fayda sağladığı iddiasını ortaya koymaktadır. Ataerkilliği sadece hane içinde kapitalizmi ise sadece iş gücü piyasasında hâkim güç olarak gören düşünceye karşı çıkararak Hartmann her iki alanda da müşterek bir çalışma içinde olduklarını söyler. Her ne kadar kapitalist toplumlarda ataerkillik ve sermaye arasında sağlıklı ve güçlü bir ortaklık olduğunun altını çizse de bu ortaklık kaçınılmaz değildir. Çünkü özellikle kadın emeğini kimin kullanacağı konusunda çatışan çıkarlar sıklıkla devreye girmektedir. Kadınların evde erkeklere mi yoksa iş gücü piyasası içinde erkek kapitalistlere mi hizmet edeceği meselesi bu çatışmanın kendini belli etme yollarından biridir (Hartmann,1979, s.14). Ancak taraflardan bağımsız olarak bu uyuşmazlıkta sabit olan, kadın emeğinin tahakküm altına alınmasıdır. Bununla birlikte ev içinde ve dışında kadın emeği kendinden menkul bir değere sahip olmasına rağmen, bu emeğe ataerkil kapitalist sistem tarafından belli bir ekonomik ve politik değer biçilir.

Bu durum şüphesiz ki, Hartmann'ın dikkat çektiği gibi kapitalist toplumlarda cinsiyetçi ideolojinin aldığı belirli formla yakından ilişkilidir. Buna göre nasıl ki kadınların çalışması erkek egemenliğini ve kapitalist üretimi sürdürmek gibi ikili bir amaca hizmet ediyorsa, cinsiyetçi ideoloji de benzer şekilde erkek özellikleri ile kapitalist değerleri yüceltme ve kadın özellikleri ile toplumsal ihtiyaçları itibarsızlaştırma gibi ikili bir amaca hizmet etmektedir (Hartmann, 1979, s.21). Bunların ışığında pandemi döneminde kapitalist sistemle ataerkilliğin ortaklıklarını kuvvetlendirdikleri alanların en önemlilerinden biri kadınların ev

içinde sunduğu bakım emeğidir. Kapitalist sistemin ayakta durabilmesi ve talep ettiği iş gücünü istenen koşullarda çalıştırabilmesi için ihtiyaç duyduğu ücretsiz emeğin koşulları bu dönemde de ataerkil tahakküm ilişkileri içinde belirlenmektedir. Çalışan anneler özelinde bakım emeği yükü çalışma hayatının performans beklentileriyle buluşunca salgının ek bir külfet getirdiği aşikârdır. Çeşitli ülkelerde okulların kapatılması, uzaktan eğitime geçilmesi ve karantina ile sokağa çıkma yasakları uygulamalarıyla hane halkının evde olması özellikle çocuk bakımının ev içine kaymasına neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle, kreşlerin, okulların ve bakıcıların üstlendiği çocuk bakımı ve eğitimi pandemi dolayısıyla annelerin bakım emeğine devredilmiştir. Bu durum bile tek başına pandeminin kadınlar ve erkekler üzerindeki farklı etkilerini tartışmaya açmak için yeterince önemlidir. Ancak bu hâl Wenham'ın (aktaran Lewis, 2020) öne sürdüğü gibi "sadece bakım rollerini yerine getiren kadınların toplumsal normlarıyla alakalı değildir; aynı zamanda uygulanabilirlikle ilgilidir. Kim daha az maaş alıyor? Esnekliğe kim sahip?". Aslında bu durum emek piyasasındaki toplumsal cinsiyet temelli eşitsiz koşulların özel alandaki bakım ekonomisine yansımaları olarak okunabilir. Cinsiyetçi toplumsal kalıplara ve rollere ek olarak cinsiyete dayalı ücret uçurumu ve yarı-zamanlı işlerin daha çok kadın istihdamının bir parçası olması sebebiyle salgın döneminde kadınların bakım emeği sistem açısından daha da kullanışlı hâle gelmektedir. Küresel bir ekonomik buhran süresince hem kamusal hem de özel alanda kadın emeğinden faydalanılması bu sebeple daha az maliyetli ama daha kazançlı bir durumu beraberinde getirmektedir.

Bu bağlamda Hochschild (1989)'ın klasikleşmiş eserinde kullanmış olduğu "ikinci vardiya" terimi çalışan annelerin eşit olmayan bir ev emeği yüküyle karşı karşıya kaldığını ve dolayısıyla fazladan yirmi dört saatlik çalışma gününe eş değer performans gösterdiğini açıklamaktadır. Kadınlar hem istihdama katılarak hem de ev işlerini yaparak kendilerini çifte iş günü içerisinde bulmaktadırlar. Kesintisiz devam eden bu mesai yine kapitalist ve ataerkil üretim ilişkileri içinde artı değer yaratmaya devam etmektedir. Ancak erkek emeği kadar görünür olmak ve yararlı kabul edilmek konusunda hâlâ ciddi engellerle karşılaşmaktadır. Burada dikkat çeken nokta kadınların özellikle son yıllarda işgücüne katılımlarındaki niceliksel artışa ve yaptıkları işlerin artan çeşitliliğine ve sorumluluğuna rağmen, ev içindeki emeğin ve zamanın paylaşımı ve dağılımı konusunda cinsler arası adil bir durumdan bahsedilemiyor oluşudur. Bunlar göz önüne alındığında COVID-19 salgınının bilhassa çalışan anneler için ek yükler ve sorumluluklar getirdiği ve ev içindeki eşitsiz iş bölümünü iyice derinleştiği anlaşılmaktadır. İkinci vardiyaya ilaveten O'Reilly (2020) pandeminin özellikle anne işlerinin duygusal ve entelektüel emeği olarak tanımladığı üçüncü vardiyayı yoğunlaştırdığını ortaya koymaktadır. Kendi ifadesiyle bu fikir Ruddick'in

(1989'dan aktaran: O'Reilly, 2020, s.8) annelerin aile için üstlendiği düzenleme, hatırlama, öngörme, endişelenme ve planlama gibi anneliğe özgü düşünce biçimi olarak adlandırdığı duruma benzer. Ayrıca salgın dönemi koşulları anneler açısından dördüncü vardiya olarak adlandırılacak çocukların evden eğitimi sürecinde de rol almalarına yol açmaktadır. Benzer bir anlayışla feminist iktisatçılar da çoğunlukla kadınlar tarafından üstlenilen, az değer biçilen ücretsiz duygusal emeğe atıfta bulunan üçüncü vardiya dikkat çekmişlerdir. Chung'un (2020'den aktaran: Power, 2020, s.67) dile getirdiği gibi bu durum annelere çocukların yanı sıra ebeveynlerin ve diğer aile üyelerinin duygusal iyiliğini sağlamak gibi bir sorumluluk vermektedir. Kısacası bir aileyle ilgili olarak endişelenmenin zihinsel yükünü taşımak kadınlara kalmaktadır.

Haicault (1984'ten aktaran: Fougeyrollas-Schwebel, 2015, s. 146) tarafından geliştirilen zihinsel yük kavramı, ev emeğinin sadece bir edime indirgenmesinin karşısında bu emeğin zihinsel ve duygusal boyutlara da sahip olduğunu belirtir. Bu kavramın altını çizdiği nokta bakım emeğinin sadece ev işlerini yapmaktan ve evdeki erkek, çocuk ya da yaşlıların ihtiyaçlarını gidermekten ibaret olmadığı, yani sadece fiziksel uğraşa ve yorgunluğa denk olmadığıdır. Bu anlamda hane halkının artan ev içi taleplerinin kadınlara yönelik yarattığı duygusal ve zihinsel yükün COVID-19 pandemisi sürecinde yoğunlaştığını söylemek yerinde olacaktır. Pandemi kaynaklı kaygılar, endişeler ve kişisel deneyimler ile kadınlar tarafından neyin daha önemli ya da önemsiz görüldüğüne dair algılar, bu süreçteki toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun zihinsel boyutunu göstermektedir (Czymara, Langenkamp ve Cano, 2020). Daminger (2019'dan aktaran: Czymara vd., 2020, s.S70-71)'e göre bilişsel/zihinsel emek ihtiyaçlarını öngörmek, bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik seçenekleri belirlemek, seçenekler arasında karar vermek ve sonuçları izlemek anlamına gelmektedir. Bu kavramsallaştırmadan yola çıkarak, Czymara vd. (2020) Almanya'da sokağa çıkma yasağı sırasında bireylerin deneyimleri ve kaygıları üzerinden toplumsal cinsiyet eşitsizliğini araştırmışlardır. Buna göre araştırmacıların teorik beklentileriyle uyumlu şekilde bu süreçte kadınlar daha çok çocuk bakımı konusunda erkekler ise ücretli iş konusunda daha fazla endişe duymuşlardır (a.g.e., s.S77). Başka bir ifadeyle, erkeğin ailenin geçiminden sorumlu olduğu geleneksel aile modeli ile toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün bir kez daha ortaya çıktığı görülmüştür. Ayrıca kaygılar bağlamında belirtilen toplumsal cinsiyete dayalı bu farklar, pandemi süresince bilişsel/zihinsel emeğin adil olmayan bölüşümünü göstermektedir (a.g.e.). Benzer şekilde, pandeminin ilk aylarında Amerika Birleşik Devletleri'nde COVID-19'un kadınlar ve erkekler üzerindeki zihinsel yükünü ve ekonomik etkilerini karşılaştıran bir araştırmanın sonuçları da kadınların pandemi nedeniyle erkeklere göre daha ağır bir zihinsel

yük taşımak zorunda kaldığını doğrulamıştır (Raile, Raile, Parker, Shanahan ve Haines, 2020). Ayrıca stres, ekonomik etkiler, hastalanma ve ölüm kaygıları gibi pandemiye ilişkin farklı endişelerin kadınlar tarafından daha fazla deneyimlenmiş olması ve artan çocuk bakımı ve gündelik yaşam sorumlulukları taşıdıkları zihinsel yükü bu dönemde daha da ağırlaştırmıştır. Bu bağlamda özellikle çocuk sahibi olan kadınlar ile bu süreçte iş kaybı yaşayan kadınlar daha fazla olumsuz etkilere maruz kalmışlardır (a.g.e., s.561).

Ev işi gibi daha kolay fark edilebilir, fiziksel emek gerektiren işlerin aksine zihinsel ve duygusal emek harcanarak gündelik yaşama dair alınan kararların, yapılan düzenlemelerin veya baş edilen sorunların ataerkil kapitalist sistem açısından çoğu zaman karşılığı yoktur. Bununla birlikte ücretli emekten farklı olarak ev içi emeğin değeri ölçülebilir değildir; bu sebeple kapitalist ekonomi içinde karşılıksız emek olarak görünmez hâldedir. “Değişim değerine sahip olan metaların üretimi ve mübadelesine dayanan sermaye birikimi” (Memiş ve Özay, 2011, s.246) kapitalist ekonominin belli başlı kurucu unsuru olduğundan bu ekonomik düzen içerisinde karşılıksız emek değişim değerine sahip olarak görülmez. Kısacası, değişim değeri piyasa aracılığıyla gerçekleştiğinden ve “karşılıksız emek piyasada mübadele edilmediğinden ve aynı zamanda birçok kategorisinin üretken emek olma yetisinden yoksun olduğu düşüncesiyle iktisadi olmadığına ulaşılır” (Memiş ve Özay, 2011, s.246). Bu anlamda klasik iktisat anlayışı perspektifinden, çalışan anneler tarafından sunulan bakım emeğinin de kendine özgü bir getirisi yoktur. Çünkü kapitalist piyasa ilişkileri içerisinde bir ticaret nesnesi olarak kendine yer bulamamakta ve meta ekonomisinin dışına itilmektedir.

“COVID-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye’de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler” (İlkaracan ve Memiş, 2020) başlıklı araştırma notu da bu dönemde piyasa ekonomisinin yavaşlamasına rağmen bakım ekonomisinin hem ücretli hem ücretsiz bileşenlerindeki ekonomik faaliyetin arttığını göstermektedir. Hane içinde zaman kullanım örüntüleri karşılaştırıldığında ücretsiz iş yükünün hem erkek hem kadın için artmış olduğu bulunmuştur. Fakat bu yükün büyük kısmını üstlenen kadınların erkeklerin neredeyse dört katı daha fazla ücretsiz emek harcadığı tespit edilmiştir. Daha da dikkat çekici olarak salgın sürecinde hem ücretli emek hem de ücretsiz çalışmadaki eş zamanlı artış, istihdamda kalmaya devam eden kadınların toplam çalışma sürelerinde dramatik bir yükselişe sebep olmuştur. Ücretsiz çalışma zamanındaki artışın temel nedeni hem erkekler hem de kadınlar için salgının gerektirdiği hijyen koşullarına uyma ile ilgili işlerdir. Ancak bunu takip eden ikinci temel neden okulların kapanmasıyla çocuk bakımına yönelik işlerin artmasıdır; çünkü bu durum kadınların neredeyse dörtte birinin ev içi ücretsiz çalışma

zamanında artışa yol açmıştır (İlkkaracan ve Memiş, 2020, s.8). Bu araştırmanın da bir kez daha açığa çıkardığı gibi pandemi döneminde de Türkiye’de bakım ekonomisinin başat hizmet sağlayıcıları kadınlar ve onların karşılıksız emeğidir. Ayrıca dördüncü vardiya olarak tanımlanmaya başlanan çocukların evden eğitim koşullarını oluşturmak ve denetlemek gibi ek bakım yükleri özellikle çalışan annelerin toplam emek sürelerinde dikkat çekici artışları beraberinde getirmiştir. Benzer şekilde pandeminin anneler ve babalar üzerindeki etkileriyle birlikte çocuk bakımının çalışma saatleriyle olan etkileşimini araştıran Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan bir çalışmanın sonuçları da çarpıcıdır. Collins, Landivar, Ruppner ve Scarborough (2020) COVID-19 salgınından önceki dönem olan Şubat 2020 ile salgındaki ilk zirve noktasının görüldüğü Nisan 2020 arasında, annelerin ve babaların çalışma saatlerinde meydana gelen değişiklikleri incelemişlerdir. Bunun sonucunda da küçük çocuklu annelerin çalışma saatlerinin babalara göre dört ila beş kat daha fazla azaltıldığını saptamışlardır. Daha da önemlisi salgın sırasında çalışma saatlerindeki cinsiyet farkının yüzde 20 ile yüzde 50 arasında artmış olmasıdır. Araştırmacılara göre bu bulgular kadınların çalışma saatlerine ve istihdamlarına getirdiği zorlukları vurgulayarak COVID-19 salgınının bir başka olumsuz sonucuna işaret etmektedir (Collins vd. 2020). Diğer bir deyişle, salgının toplumsal cinsiyet temelli sebep olduğu eşitsizliklerden biri de ebeveynlerden her ikisinin çalışma durumunda bile annelerin çalışma saatlerinin sınırlandırılmaya daha müsait olarak düşünülmesidir. Ancak bu durum doğrudan kadınların bakım emeği yüklerinin de hafifletilmesi anlamına gelmemektedir; aksine daha önce de belirtildiği gibi salgın dönemiyle birlikte kadınların karşısına farklı sorumluluklar ve beklentiler çıkmaktadır.

Son olarak, bakım emeği ekonomisinin pandemi dönemiyle iyice belirginleşen toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlik hâllerine odaklanan değerlendirmelerin yanında bu sürecin babalar için yarattığı sonuçlar da kayda değerdir. Alon vd. (2020a)’lerinin yapmış olduğu araştırma COVID-19 krizi sırasında babaların çocuk bakımı sorumluluklarına ve uzun vadede toplumsal cinsiyet normlarının olası değişimine değinmiştir. Salgın sebebiyle erkeklerin evden çalışmasından ve kreşler ile okulların kapalı olmasından dolayı erkeklerin çocuk bakım sorumluluklarının artacağı iddia edilmiştir. Her ne kadar çocuk bakım ihtiyacının çoğu kadınlar tarafından karşılanırsa da babaların çocukla geçirdiği saatler bakımından bir artış gözlemlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında pandemi döneminde çocuk bakımı için birincil sorumluluğu üstlenmek zorunda olan pek çok baba vardır ve bu durum, araştırmacılara göre, şu anda ev işinde ve çocuk bakımında iş bölümünün dengesiz dağılımına yol açan toplumsal normları aşındırabilir (Alon vd. 2020a). Özellikle annenin hâlihazırda evde olduğu, babanın daha önce iş yerinde çalıştığı ve pandemide evden çalıştığı ya

da hiç çalışmadığı ailelerde, çocuk bakımına erkeklerin daha fazla zaman ayırması beklenmektedir. Ayrıca her iki ebeveyn de iş gücünde olduğu hâlde, kriz sırasında annenin evde olmadığı ve babanın evden çalışmaya zorlandığı durumlarda da babalar çocuk bakımının asıl sorumlusu olabilmektedir. Bu nedenle araştırmacılar kriz sebebiyle erkeklerin çocuk bakımına katılımında bir artış beklemektedir ve çoğu durumda evli erkeklerin ilk kez bu sorumluluğu üstlendiklerinin altını çizmektedirler. Tarihsel olarak bakıldığında önceki ekonomik bunalımların hane halkı iş gücü dağılımına kalıcı etkilerini göz önünde bulundurarak bu değişimin erkeklerin gelecekte çocuk bakımına katılımında önemli bir artışa yol açmasını öngörmektedirler (Alon vd.,2020a, s.21-22). Aynı şekilde Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Kanada, Filipinler ve Kenya'yı kapsayan ve Mayıs ve Haziran 2020 arasında yürütülen araştırmadan elde edilen bulgular, bakım emeğindeki cinsiyet eşitsizliklerinin kadınlar aleyhine devam etmesine rağmen erkeklerin bakım işine salgın öncesine göre daha fazla zaman harcadığını ortaya koymuştur (Bolis, Parvez, Holten, Mugehera, Abdo ve Moreno, 2020). Araştırmacılara göre bu durum pandemi sırasında ve sonrasında ücretsiz bakım ve ev işlerinin daha adil bir dağıtımına geçişi sağlamak amacıyla toplumsal normlarda ve politikalarda kalıcı bir değişikliğe yol açması açısından dikkate değerdir (a.g.e., s.9).

Bu çözümler Carlson, Petts ve Pepin (2020)'in salgın boyunca ebeveynlerin ev işlerindeki değişikliklerini konu alan araştırmalarının bulgularıyla paralellik göstermektedir. Babaların ev işi ve çocuk bakımı için harcadığı zamandaki artıştan hareketle, araştırmaya katılan hem annelerin hem de babaların daha eşitlikçi bir ev içi emek iş bölümüne doğru bir değişim içinde olduklarını bildirmişlerdir (Carlson vd., 2020, s.7). Yakın zamanda Carlson vd. (2020), Holmes vd. (2020), Lyttleton, Zang ve Musick (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar (aktaran: Carlson vd., 2020, s.7) da evden çalışan babaların, ara sıra da olsa, evden çalışmayan babalara göre daha fazla çocuk bakımını üstlendiğini ve evden çalışan babaların eğer eşleri tam zamanlı çalışıyorsa ev işlerinde daha fazla zaman geçirdiklerini göstermektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde yürütülen bu çalışmalar babaların salgın süresi boyunca bakım emeği sorumluluğunu annelerle paylaşma konusunda daha aktif rol aldıklarını açığa çıkarmaktadır. Aynı şekilde Türkiye'de de erkeklerin ücretsiz çalışma sürelerinde önemli bir artış gözlemlenmiş ve buna göre evden ücretli çalışmaya geçen erkeklerin ev içinde ücretsiz çalışmaya ayırdıkları toplam süre beş kat artmıştır (İlkkaracan ve Memiş, 2020, s.1). Erkeklerin ev içinde harcanan emeğe katılımını kolaylaştıran unsurlar evden çalıştırma eğiliminin artması ve ücretli çalışma saatlerinin azaltılması gibi istihdam durumundaki değişiklikler olarak tespit edilmiştir (İlkkaracan ve Memiş, 2021, s. 298-299). Bu çalışmaların

vurguladığı gibi özellikle erkeklerin evde geçirdikleri sürenin sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle artması, çocuklarıyla daha uzun ev ortamında bulunmaları ve çalışan eşlerinin iş yoğunluğuna tanıklık etmeleri erkeklerin salgın öncesine göre daha fazla ev işlerine ve çocuk bakımına dahil olmalarına vesile olmuştur. Bu çizilen olumlu tablo şüphesiz ki daha adil bir ev içi iş bölümüne işaret etmekte ve erkekler açısından bakım emeğinin koşullarına ve zorluklarına dair bir farkındalık geliştirmeye başladıkları müjdesini vermektedir. Ancak burada düşünülmesi gereken nokta ev işleri ile çocuk bakımı ve eğitimi konusunda iş bölümünün nasıl şekillendiğidir; yani kimin hangi işi üstleneceği, işlere ne kadar zaman ayrılacağı ya da işten arta kalan zamanların ev içinde nasıl değerlendirildiği soruları yine önem kazanmaktadır. Kısacası ücretsiz emeğin erkekler tarafından nasıl sunulduğu meselesi en az bu emeğe ayırdıkları zamandaki artış kadar üzerinde durulması gereken bir durumdur. Bunlara ek olarak sokağa çıkma kısıtlamalarının ardından ya da evden çalışma olanaklarının iş yerleri tarafından ortadan kaldırıldığı durumlarda bu eşitlikçi tavrın ne kadar sürdürülebildiği veya sürdürülebileceği de yine uzun vadede peşine düşülmesi gereken bir araştırma sorusu olarak durmaktadır.

Sonuç Yerine

Bu yazının çıkış noktası küresel bir sağlık krizi olarak ortaya çıkıp neredeyse tüm toplumsal yapıları ve ilişkileri etkisi altına alan COVID-19 pandemisinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği boyutunu kadınlar açısından tartışmaktı. Çalışma boyunca yer verilen 2020 ve 2021 yılı içerisinde yapılan araştırmaların işaret ettiği gibi hem ücretli hem de ücretsiz emeğin koşulları bakımından kadınların aleyhine devam eden bir süreçten bahsetmek mümkündür. Kapitalist sistemle ataerkilliğin iç içe geçmişliğinin bu ekonomik durgunluk dönemindeki yoğunlaşmış tezahürlerini görmek açısından kadın emeğinin nasıl gözden çıkarıldığı, değersizleştirildiği ve sıradanlaştırıldığı bir kez daha önem kazanmaktadır. Bu sebeple kökleşmiş toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun bu kriz sebebiyle daha da derinleşeceğine dair öngörüler birçok araştırmacının temel kaygısı olarak ortaya konmaktadır. Ancak diğer yandan kadınların ev içindeki ücretsiz emek yükünü paylaşan ya da paylaşmaya başlayan erkeklerin varlığına dikkat çekip daha eşitlikçi bir aile yaşantısının post-pandemi dönemini belirleyen unsurlardan biri olacağına dair tespitler de göze çarpmaktadır.

Bu noktadan hareketle pandemi doğal afet olmanın ötesinde aynı zamanda geniş çaplı her türlü etkisi olan bir toplumsal hadise hatta felaket olarak da tanımlanabilmektedir. Felaketler bir açıdan toplumsal alandaki kırılmalar olarak kabul edilmek yerine, normalin abartılı devamı olarak görülmektedir; yani

dünyada hâlihazırda olanların farklı bir yoğunlukta deneyimlenmesidir. Diğer açıdan felaketler kırılmalar olarak kavramsallaştırılmakta ve doğası gereği politik olaylar olarak yorumlanmaktadır “çünkü dünyayı kimin nasıl yeniden düzenleyeceğine izin verilmesi gerektiği hakkında sorular sorarlar” (Guggenheim, 2014, s.4). Toplumsal bir felaket olarak COVID-19 salgınına toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında kadınlar ve erkekler arasında hem istihdam alanında hem de özel alanda pandemi süresince belirginleşen eşitsizlik hâlleri zaten süregelen bir normalin parçası olarak görülebilir. Fakat diğer yandan salgın normalleştirilmiş toplumsal ilişkilerde ve toplumsal kurumların işleyişlerinde yeni çatlaklar açabilmektedir. Bu bakımdan yerleşik düzene meydan okuyarak farklı toplumsal pratikleri ve direniş mekanizmalarını gündeme getirebilir. Post-pandemi toplumlarının toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde yeniden nasıl düzenleneceği sorusu politik bir soru olmakla beraber mevcut eşitsizliklerin nasıl üstesinden gelineceği noktasında feminist bakış açısına ve müdahaleye ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple COVID-19 salgını “politika üreten bir felaket” (Guggenheim, 2014, s.4) olarak düşünülürse istihdam örüntülerinde ve bakım emeği koşullarında pandemi sebebiyle açılan çatlaklar uzun vadede toplumsal cinsiyet politikalarını etkileme gücüne sahiptir. Ayrıca pandemiyle belirginleşen veya açığa çıkan toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler hak ve özgürlük temelli politika taleplerinin içeriğini de belirlemeye muktedir olacaktır.

Post-pandemi toplumlarının toplumsal cinsiyet politikalarını yeniden düzenlerken pandeminin daha görünür kıldığı ve derinleştiği eşitsizlikleri nasıl göz önünde bulunduracağı önem kazanmaktadır. Bu politikalar şekillendirilirken ve sonrasında hayata geçirilirken üzerinde durulması gereken üç temel noktadan ve beraberinde sunulabilecek önerilerden bahsetmek mümkündür. Birincisi, pandemi süreci bakım emeğinin kapitalist üretim ile yeniden üretim açısından zaruri doğasını görünür kılmış olsa da bu durum bakım işlerinin sistematik olarak değersizleştirilmesine ve görünmez olmasına engel olamamıştır (Kabeer vd.,2021). Bu süreç toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün dayandığı erkek işlerinin kadın işlerinden daha “değerli” olduğu hiyerarşi ilkesinin (Kergoat, 2015, s.88) hâlâ baskın olduğunu göstermiştir. Özellikle bakım hizmetlerinin kamusal hizmet olarak hâlihazırda sunulması ve kurumlar aracılığıyla ihtiyaçların karşılanması gerekse de nakdi destekler ile bu hizmetler kadınlara aktarılmaktadır (Doğangün, 2021, s.422). Bu sebeple devletlerin bakım ekonomilerine daha fazla yatırım yaparak kurumsallaşmış bakım hizmetlerini çoğaltması ve yaygınlaştırılması elzemdir. Daha da önemlisi bu hizmetlerin “normalleştirilmesi” ve kadınlık ve/veya annelik görevlerinin askıya alınması gibi yorumlanmaması için gerekli altyapı hazırlıklarının politika üreticiler tarafından yapılması gereklidir. İkincisi, “kadınların “özgürleşmesinin” sosyal devlet, piyasa

ve özellikle ailenin sunduğu hizmetlere ve dayanışma mekanizmalarına ne kadar bağımlı olduğu” (Doğangün, 2021, s.423) pandemi dönemiyle bir kez daha açığa çıkmıştır. Bu bağımlılık ilişkilerinden kurtulabilmek için kadının hem ücretli hem de karşılıksız emeğinin kendi özgürleşmesinin önünde bir engel olmaktan çıkması hayati bir öneme sahiptir. Diğer bir deyişle devlet, aile ve piyasa üçgeninde kendine yer açmaya çalışan kadınların güçlenebilmesi hak temelli ve toplumsal cinsiyet eşitliğini benimseyen sosyal politikaların uygulanmasıyla yakından ilişkilidir. Buna paralel olarak pandemi sonrası dönemde de kadın emeğinin sermaye birikimi, istikrarlı sistem işleyişi ve aile düzeni için oynadığı başat rolleri gözeten politikalar devletler tarafından izlenmelidir. Son olarak, pandemiyle birlikte bir kez daha tartışmaya açılan kadın emeğinin içinde bulunduğu eşitsiz koşulların değiştirilmesi ancak toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik uygulamaların ve politikaların sürdürülebilir olmasıyla mümkündür. Kısaca pandemi gibi kriz zamanlarında gündeme gelen, o dönemdeki sorunları geçici olarak çözmeye yönelik ve genelde kadın emeğini hedef alan önlemlerin yerine uzun vadeli ve eşitlik vurgusuna sahip toplumsal cinsiyet politikaları üretilmelidir. Bu bağlamda da farklı coğrafyalarda verilen kadın mücadelelerin taleplerinin ve itirazlarının bu politikalara dahil edilmesi kaçınılmazdır. Böylece ücretli emek ile bakım emeğinin arasındaki geçişkenliği görebilmek ve kadın direnişlerinin dayanak noktalarını doğru okuyabilmek mümkün olacaktır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Kaynakça

- Alon, T., Doepke, M., Olmstead-Rumsey J. & Tertilt, M. (2020a). The impact of COVID-19 on gender equality (Working Paper No. 26947). Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w26947>.
- Alon, T., Doepke, M., Olmstead-Rumsey J. & Tertilt, M. (2020b). This Time It's Different: The Role of Women's Employment in a Pandemic Recession. http://tertilt.vwl.uni-mannheim.de/research/ADOT_Nov2020.pdf.
- Beneria, L., Berik, G. & Floro, M.S. (2016). *Gender, Development and Globalization: Economics as if People Mattered*. Londra ve New York: Routledge.
- Bolis M., Parvez A., Holten E., Mugehera L., Abdo N. & Moreno M. J. (2020). Care in the Time of Coronavirus: Why care work needs to be at the centre of a post-COVID-19 feminist future. *Oxfam International*, <http://hdl.handle.net/10546/621009>.
- Boyce Kay, J. (2020). 'Stay the Fuck at Home!': Feminism, Family and the Private Home in a Time of Coronavirus. *Feminist Media Studies*, 20 (6), 883–888. <https://doi.org/10.1080/14680777.2020.1765293>.
- Carlson D. L., Petts R. & Pepin J. R. (2020). US Couples' Divisions of Housework and Childcare During COVID-19 Pandemic. *SocArXiv*. <https://doi.org/10.31235/osf.io/jy8fn>.

- Ceuterick, M. (2020). An affirmative look at a domesticity in crisis: Women, Humour and Domestic Labour during the COVID19 Pandemic. *Feminist Media Studies*, 20 (6), 896-901. <https://doi.org/10.1080/14680777.2020.1789396>.
- Chung, H. & van der Lippe, T. (2020). Flexible Working, Work–Life Balance, and Gender Equality: Introduction. *Social Indicators Research*, 151, 365–381. <https://doi.org/10.1007/s11205-018-2025-x>.
- Collins C., Landivar L. C., Ruppner L. & Scarborough W. J. (2020). COVID-19 and the gender gap in work hours. *Gender, Work and Organization*, 28(1), 101-112. <https://doi.org/10.1111/gwao.12506>.
- Connell, R. W. (2017). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Czymara, C., Langenkamp, A. & Cano, T. (2020). Cause for concerns: gender inequality in experiencing the COVID-19 lockdown in Germany. *European Societies*, 23(sup1), 68-81. <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1808692>.
- Dodds, K., Broto, V. C., Detterbeck, K., Jones M., Mamadouh, V., Ramutsindela, M., Varsanyi M., Wachsmuth, D. & Woon C. Y. (2020). The COVID-19 pandemic: territorial, political and governance dimensions of the crisis. *Territory, Politics, Governance*, 8(3), 289-298. <https://doi.org/10.1080/21622671.2020.1771022>.
- Doğangün, G. (2021). Pandemiye Derinleşen Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liğine Bir Bakış. İçinde B. Aykan ve O. Bilginer (Der.) *Salgın Halleri: COVID-19 ve Toplumsal Eşitsizlikler*. Ankara: Nika Yayınevi, 409-442.
- Frontoni, E. (2020). Covid-19 and Inequality: A Gender Perspective. *European Journal of Social Sciences*, 3(2), 127-134. <https://EconPapers.repec.org/RePEc:eur:ejsjr:102>.
- Guggenheim, M. (2014). Introduction: Disasters as politics – politics as disasters. *The Sociological Review*, 62 (1), 1-16. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12121>.
- Ham, S. (2021). Explaining Gender Gaps in the South Korean Labor Market During the COVID-19 Pandemic. *Feminist Economics*, 27(1-2), 133-151. <https://doi.org/10.1080/13545701.2021.1876902>.
- Hartmann, H. I. (1979). The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union. *Capital and Class*, 3(2), 1-33. <https://doi.org/10.1177/030981687900800102>.
- Fougeyrollas-Schwebel, D. (2015). Ev Emeği. İçinde H. Hirata, F. Laborie, H. Le Doaré ve D. Senotier (Der.) *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*. çev. Gülnur Acar-Savran. Ankara: Dipnot Yayınları, s.144-149.
- Hochschild, A. R. (1989). *The Second Shift: Working parents and the revolution at home*. New York: Viking Penguin.
- ILO. (2021). *ILO Gözlem: COVID-19 ve Çalışma Yaşamı, 7. Baskı Güncellenmiş tahminler ve analiz*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_769693.pdf.
- İlkkaracan, İ. & Memiş, E. (2020). COVID-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye’de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler. UNDP. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/corporatereports/COVID-gender-surveyreport.html>.
- İlkkaracan, İ. & Memiş, E. (2021). Transformations in the Gender Gaps in Paid and Unpaid Work During the COVID-19 Pandemic: Findings from Turkey. *Feminist Economics*, 27 (1-2), 288-309. <https://doi.org/10.1080/13545701.2020.1849764>.
- Kabeer, N., Razavi, S. & Rodgers, Y. (2021). Feminist economic perspectives on the COVID-19 pandemic. *Feminist Economics*, 27(1-2), 1-29.
- Kalabikhina, I. E. (2020). Demographic and social issues of the pandemic. *Population and Economics*, 4(2), 103-122. <https://doi.org/10.3897/popecon.4.e53891>.
- Kergoat, D. (2015).

- Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. İçinde H. Hirata, F. Laborie, H. Le Doaré ve D. Senotier (Der.) *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*. çev. Gülnur Acar-Savran. Ankara: Dipnot Yayınları, 87-96.
- King, T., Hewitt, B., Crammond, B., Sutherland, G., Maheen, H.& Kavanagh, A. (2020). Reordering Gender Systems: Can COVID- 19 Lead to Improved Gender Equality and Health?. *The Lancet*, 396 (10244), 80-81. [https://doi.org/10.1016/S01406736\(20\)31418-5](https://doi.org/10.1016/S01406736(20)31418-5).
- Lewis, H. (2020). The Coronavirus Is a Disaster for Feminism. *The Atlantic*, 19 Mart 2020. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2020/03/feminism-womens-rights-coronavirus-covid19/608302/>.
- Malghan, D. & Swaminathan, H. (2020). Inside the Black Box: Intra-household Inequality and a Gendered Pandemic. *LIS Working papers* 797. <https://www.econstor.eu/handle/10419/228348>.
- Memiş, E. & Özay, Ö. (2011). Eviçi Uğraşlardan İktisatta Karşılıksız Emeğe: Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalara İlişkin bir Değerlendirme. İçinde S. Sancar (Der.) *Birkaç Arpa Boyu...21.Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 249-280.
- OECD (2020). *Women at the core of the fight against COVID-19 crisis*. <https://www.oecd.org/coronavirus/policyresponses/women-at-the-core-of-the-fight-against-covid-19-crisis-553a8269/>.
- O’Reilly, A. (2020). “Trying to Function in the Unfunctionable”: Mothers and COVID-19. *Journal of the Motherhood Initiative*, 11(1), 7-24. <https://jarm.journals.yorku.ca/index.php/jarm/article/view/40588>.
- Power, K. (2020). The COVID-19 pandemic has increased the care burden of women and families. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 16 (1), 67-73. <https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1776561>.
- Raile, A.N.W., Raile, E.D., Parker, D.C.W., Shanahan, E.A. & Haines, P. (2020). Women and the weight of a pandemic: A survey of four Western US States early in the Coronavirus outbreak. *Gender, Work and Organization*, 28 (S2), 554-565. <https://doi.org/10.1111/gwao.12590>.
- UN Women (2020a). *The Shadow Pandemic: Violence against women during COVID-19*. <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/violence-against-women-duringcovid-19>.
- UN Women (2020b). *Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Women*. <https://asiapacific.unwomen.org/en/digitalibrary/publications/2020/04/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women>.
- Walby, S. (1990). *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell.
- Wenham, C., Smith, J. & Morgan,R. (2020). COVID-19: The Gendered Impacts of the Outbreak. *The Lancet*, 395 (10227), 846–848. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30526-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30526-2).
- Yücel, Y. (2020). Ekonomik Kalkınma ve Toplumsal Cinsiyet. İçinde F. Saygılıgil (Der.) *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. Ankara: Dipnot Yayınları, 83-100.